

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXIII

1

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXIII

1

BUCUREȘTI

2026

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorin Ailincăi, Dan Aparaschivei, Mihai Bărbulescu, Nikolaus K.O. Boroffka, Adina Boroneanț, Florin Curta, Dragoș Diaconescu, Stela Doncheva, Gabriel Fusek, Florin Gogâltan, Martin Husár, Sergiu Matveev, Dragoș Măndescu, Ioana A. Oltean, Ioan-Carol Opriș, Constantin C. Petolescu, Zeno Karl Pinter, Stefan Pop-Lazić, Ivan Radman-Livaja, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Agnieszka Tomas, Šimon Ungerman, Boaz Zissu

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Silviu Oța – redactor-șef
Laurențiu Angheluță
Ioana Cortea
Liviu Mihail Iancu
Alexandru Rațiu
Andreea Ștefan
Maria-Magdalena Ștefan
Ovidiu Țentea

Tehnoredactare și coperta: Petru Ureche

Ilustrația de pe copertile 1, 4: Maria Gorea, La stèle funéraire araméenne de Tomis (CIS 3907 = PAT 252). Redécouverte, nouvelle lecture et contexte, *Cercetări Arheologice* 32,.2, 2026.

ISSN 0255-6812

www.cercetări-arheologice.ro

<https://doi.org/10.46535/ca.33.1>

<https://doi.org/10.46535/ca.33.2>

Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, București, 030026, România

CUPRINS/CONTENTS

33/1

STUDII/STUDIES

Mykola NIKOLAEV, A New Numismatic Source for Herodotus' "Scythian Logos". A Preliminary Study	11
Nizam ABAY, A Group of Fibulae from the Selçuk University Museum	19
Boaz ZISSU, Eitan KLEIN, Ritual Baths with Double Entrances in the Jerusalem Hills: Architecture and Context	33
Maria GOREA, Note sur un tesson en céramique incisé en lettres araméennes, trouvé dans le castrum romain de Porolissum (colline Pomet), en Dacie	65
Ioan PISO, La garnison romaine de Porolissum	71
Alexandru POPA, Andrea POPA, Dinamică planimetrică și importanță strategică: Noi contribuții asupra castrului roman de la Boroșneu Mare	115
Alexandru RAȚIU, Ioan C. OPRÎȘ, Mihai DUCA, Fine wares from the late Roman <i>Principia</i> at Capidava (III	127
Adrian ADAMESCU, Tudor MANDACHE, Gabriel JUGĂNARU, Necropola tumulară de la Tirighina-Barboși (Galați). Contribuții preliminare în urma cercetărilor preventive recente	145
Liviu PETCULESCU, Roman military equipment in the northeastern part of Moesia Inferior. II. The Noviodunum Cemetery. Tumulus 30.	159
Ioana MANEA, Ovidiu ȚENȚEA, Roman Glass from the Baths at Buridava (Stolniceni): A Typological and Functional Study	183
Alina STREINU, Irina ACHIM, Shadows and Flames: Oil Lamps from the <i>Basilica with Crypt</i> Sector at Histria (2002–2023)	217
İLKNUR GÜLTEKİN GENÇ, Akin TEMÜR, Garland-Decorated Stones in the Museum of Stone Artifacts and Mosaics of the Ancient City of Sebastopolis	241
Alexandra PREDA, Notes on Beads from Richly Furnished Finds in the Tisza Basin. Dating to the D2/D3-D3 period	257
Vlad VORNIC, Vestigii medievale timpurii de tip Penkovka descoperite recent la Bălceana (raionul Hâncești)	277
Erwin GÁLL, Róbert GINDELE, Levente DACZÓ, Analiza preliminară a sitului funerar din secolul al VII-lea de la Vălcani-Vamă și limitele interpretării arheologice (bazată exclusiv pe metodele sale proprii)	287
Maria DARAKCHIEVA, Mariya MANOLOVA-VOYKOVA, Iryna TESLENKO, Crimean Medieval Glazed Pottery in Varna and Its Surroundings, Bulgaria	311
Valerii KAPELIUSHNYI, Mykhailo ORLYK, Ancient and Medieval Numismatics in the Context of Contemporary Methodological Paradigms	371
Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV, Ion URSU, Un mormânt de înhumăție medieval timpuriu (secolele X–XI) de la Valea Mare, r-nul Ungheni	381

Michal SCHWARTZ, Changing boundary environment: Geographic impacts on linguistic, religious, and political dominance in Inner Asia	403
Natalia OVCEAROV, Istoricul studierii industriei osului din stațiunile paleolitice reflectat în literatura sovietică	421
Vitalie BÂRCĂ, The Sarmatians on the western edge of the Eurasian steppe. Reading notes on a recently published monograph	427

CA

33/1

ANALIZA PRELIMINARĂ A SITULUI FUNERAR DIN SECOLUL AL VII-LEA DE LA VĂLCANI-VAMĂ ȘI LIMITELE INTERPRETĂRII ARHEOLOGICE (BAZATĂ EXCLUSIV PE METODELE SALE PROPRII)¹

ERWIN GÁLL
RÓBERT GINDELE
LEVENTE DACZÓ

REZUMAT:

Pe lângă vestigiile arheologice datând din neolitic până în epoca modernă, în apropierea localității Vălcani (România) au fost descoperite două situri funerare din Evul Mediu timpuriu. Primul din punct de vedere cronologic, caracterizat în principal printr-o orientare eterogenă a defuncțiilor (E-V, NE-SV, NNE-SSV, SV-NE, VSV-ENE), conținea în total 35 de morminte. Este primul sit funerar din perioada avară timpurie documentat la sud de râul Aranca care conține morminte de tip nișă catacombă.

Pe baza tipurilor de artefacte, precum cerceii de tip Szentes, subtipul Páhipusztá, și tipul mărgea-pendantiv, brățară din sârmă cu capete aplatizate, mărgelile cu ochi, situl funerar ar putea fi datat în primele două treimi ale secolului al VII-lea d.Hr.

Astfel, dacă am putut să răspundem la întrebările deja clasice, sunt altele/multe la care nu putem cu metodele proprii ale arheologiei:

I. Fără analize de arheogenetică comparativă nu putem avea cunoștințe privind relațiile biologice între indivizii din mormintele de la Vălcani, sau despre relațiile sociale stabilite între aceștia pornind de la relația biologică existentă între ei. Putem vorbi de o comunitate sau de comunități? Cei cinci indivizi cu orientare V-E fac parte din această comunitate sau sunt indivizi „externi”, din afara comunității? În m. 15 (de femeie) persoana are în inventar câteva mărgelile care tipologic diferă total de mărgelile din celelalte morminte. *Pot să fie acestea semnele arheologice ale exogamiei?*

II. În privința caracterului mobil sau sedentar al comunității, aici, la rândul lor, pot să ne dea răspuns eventual doar analizele de *de izotopi de stronțiu*.

III. Doar prin analizele de dietă ne putem forma o imagine în ceea ce privește obiceiurile nutriționale ale comunității, respectiv asupra posibilelor diferențe din acest punct de vedere între membrii comunității.

SUMMARY: PRELIMINARY ANALYSIS OF THE FUNERARY SITE FROM VĂLCANI-VAMĂ AND THE LIMITS OF ARCHAEOLOGICAL INTERPRETATION

Besides archaeological features dating from the Neolithic to the Modern Ages, two early medieval cemeteries have been unearthed near Vălcani (Romania). The excavated part of the earliest one, characterised mainly by a heterogeneity of orientation (E–W, NE–SW, NNE–SSW, SW–NE, WSW–ENE), contained 35 graves in total. It was the first Early Avar Period funerary site documented south of the Aranca/Aranka River to contain graves with catacombe niche type (also called as graves with an end-wall shaft). Based on certain artefact types, like Szentes type Páhipusztá-subtype earrings, wire bracelet with a prolated end, big or small eye beads, the funerary site could be dated to the first two-thirds of the 7th century AD.

Thus, we were able to answer the standard questions (chronology and funerary rituals), but there are many others that we cannot answer only by the means of the classical archaeological approach:

I. Without archaeogenetic analyses, we have no knowledge regarding the biological relationships between the individuals in the Vălcani graves, and the social relationships biological realities might reflect. Can we talk about a community or communities in the case of this funerary site? Are the five individuals with VSV-ENE and SW-NE orientation part of this community or are they outsiders? In grave no. 15, the female has a necklace with beads whose types are unknown in the other bead-containing graves. Could these be archaeological signs of exogamy?

II. As for whether this community (or these communities) was mobile or sedentary, we may be able to answer this question after analyzing strontium isotopes.

¹ Proiectul nr. TKP2021-NKTA-24 a fost implementat cu sprijinul acordat de Ministerul Inovării și Tehnologiei din Ungaria din Fondul național pentru cercetare, dezvoltare și inovare, susținut în cadrul schemei de finanțare TKP2021 / Proiect no. TKP2021-NKTA-24 has been implemented with the support provided by the Ministry of Innovation and Technology of Hungary from the National Research, Development and Innovation Fund, financed under the TKP2021 funding scheme.

III. Similarly, only with the analyses of the diet ($\delta^{13}\text{C}$, $\delta^{15}\text{N}$) can we answer questions on their nutritional habits, and, eventually, about dietary differences diet among the members of the community.

CUVINTE CHEIE: secolul VII, Vălcani, tipocronologie, ritualuri funerare, cultură materială

KEYWORDS: 7th century, Vălcani, typocronology, funerary rituals, material culture

1. Introducere

Cercetările arheologice la Vălcani-Vamă au fost prilejuite de lucrări de amenajare funciară prin nivelarea mecanizată a unui promontoriu, care se înalță ușor din câmpia joasă bănăţeană. Lucrările au fost oprite de Direcția Judeţeană pentru Cultură Timiş, terenul fiind deja parțial afectat la momentul respectiv. Terenul era presărat cu oseminte umane și de cal, probabil că unele morminte au fost însă afectate încă înainte de lucrările de nivelare, promontoriul pierzând din înălțime în decursul unui mileniu prin eroziunea naturală și prin lucrările agricole succesive.

Intervenția arheologică de salvare a fost derulată în mai multe etape. În primul rând, în condiții meteorologice nefavorabile, în toamna târzie a anului 2019 au fost salvate primele morminte (nr. 1-11), care au fost afectate puternic de lucrările de pământ, cu osemintele aflate practic la suprafață. Ulterior, în vara anului 2020, cercetările au fost desfășurate prin 3-4 decopertări mecanizate succesive pe același amplasament cu cercetarea progresivă a mormintelor conturate. Prin această metodă am încercat să surprindem mormintele aflate la limita spațiului arat de azi, unele afectate deja de lucrările agricole. Având în vedere că afectarea terenului s-a făcut din punct de vedere agricol, în strategia noastră de cercetare a primat abordarea științifică. În consecință, ne-am propus cercetarea integrală a sitului funerar (care de fapt s-a dovedit a fi alcătuit din mai multe situri din epoca medieval timpurie). La fel, am cercetat toate complexele preistorice care s-au conturat pe amplasamentul sitului funerar.

2. Microtopografia sitului

Situl arheologic se află la 1,3 km sud-est de râul Aranca, care în trecut a avut nenumărate meandre și brațe uscate, inundate periodic. Peisajul este o câmpie joasă, umedă, din care se ridică grinduri și promontorii cu diferențe mici de altitudine față de zona inundabilă². Situl se află la 2 km vest de satul actual și la 600 de m de granița politică dintre România și Serbia (45°59'46" N – 20°21'11" E) (fig. 1/A-B).

Drumul 59F care duce de la Vălcani, la granița româno-sârbă, traversează un canal de reglare a apei la circa 500 de metri de ultimele case ale satului, pe un pod de piatră cu o vizibilitate bună. La nord-vest de pod, cca. la 200 de metri distanță, creasta care ieșea din zona joasă, inundată, era clar vizibilă.

Pe prima ridicare topografică militară austriacă (1769-1772), se poate observa un promontoriu în imediata vecinătate estică a zonei cercetate, cu semnul consacrat locului de execuții (fig. 2/A)³. Acest promontoriu vizibil bine în secolul al XVIII-lea a fost probabil la fel de bine observabil în Evul mediu timpuriu, astfel devenind un loc predestinat siturilor funerare. Pe hărțile mai târzii nu mai este ilustrat acest promontoriu, probabil nu a mai fost folosit ca loc de execuții și a început să fie exploatat agricol, așa cum relevă ridicările militare austriece (a doua⁴ și a treia⁵ ridicare topografică) în cursul secolului al XIX-lea (vezi fig. 2/B-C).

Pe a doua ridicare militară austriacă putem observa că zona cercetată de noi se afla deja în exploatare agricolă și a fost străbătută de un drum/canal, inexistent azi (fig. 2/B-C). A treia ridicare militară nu aduce informații noi privind situația geografică a zonei, se pare că regularizările au fost finalizate până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Aceste canale au fost schimbate foarte probabil în perioada comunistă, astfel că azi avem o altă imagine a terenului. Promontoriul cercetat de noi a rămas până în zilele noastre evidențiat, fapt ce nu a deranjat agricultura mare din perioada comunistă, însă în perioada contemporană s-a considerat ca diferența de nivel este prea mare pentru irigații.

² Privind realitățile geografice ale Banatului, spre exemplu: Dr. Kókai 2010, 17-36.

³ <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=2267212.7658607657%2C5779585.274336557%2C2268823.915097589%2C5780160.940705829>.

⁴ <https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=2262686.0796332196%2C5778337.325159025%2C2275575.273527807%2C5782942.656113206>.

⁵ <https://maps.arcanum.com/hu/map/europe-19century-thirdsurvey/?layers=160%2C166&bbox=2265798.522195506%2C5780285.410931595%2C2272243.1191427996%2C5782588.076408686>.

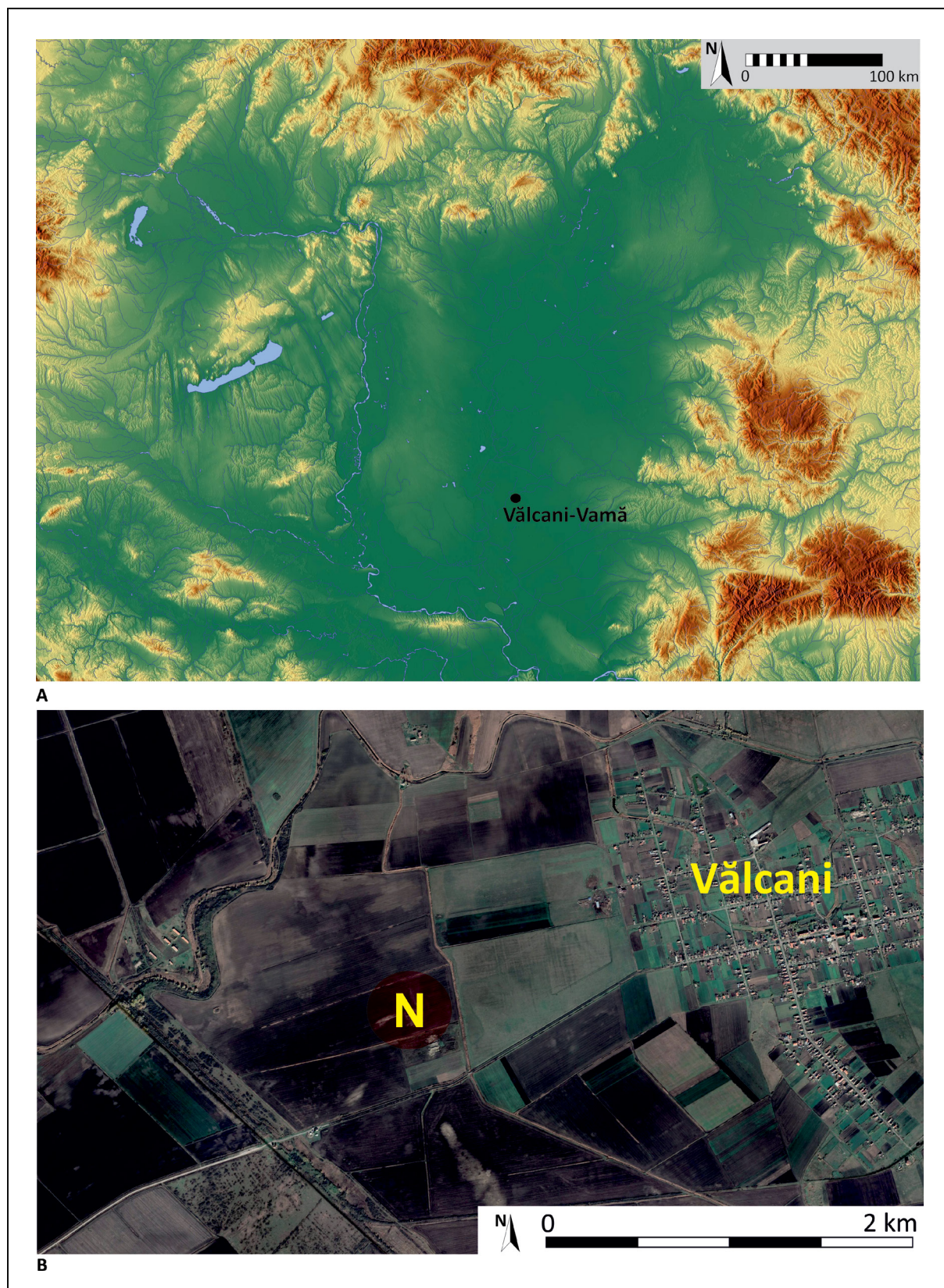

Figura 1/A-B. Poziția macro- și microgeografică al sitului Vălcani-Vamă (A. B: astăzi [google earth.com])

Fără îndoială, în ceea ce privește situl funerar din secolul VII – cu care ne vom ocupa în acest studiu – pe lângă eroziunea naturală și nivelarea mecanizată, respectiv amplasamentul sitului ca cel mai înalt punct din zonă, puternic afectat de galerii de rozătoare și vizuine de vulpi, trebuie să avem în considerare și distrugerile, jefuirile

Figura 2/A-C. Poziția microgeografică a sitului Vălceni-Vamă pe hărțile miliare din secolele XVIII și XIX (mapire.com)

provocate după folosirea sa ca sit funerar, mai ales în cursul folosirii necropolei din secolele X-XI. **În aceste două secole, mai multe morminte din secolul VII au fost jefuite și/sau distruse.** Astfel, având în vedere că situl epocii avare practic se află pe spațiul necropolei din secolele X-XI, nu avem cunoștințe/nu putem avea cunoștințe despre câte morminte ale epocii avare timpurii au fost desființate, printre acestea mai ales morminte de copii, aceștia de obicei sunt înhumați la adâncimi mult mai mici (vom aborda mai târziu această problemă).

Ceea ce a jucat un rol în amplasarea sitului funerar pe această ridicătură de teren, locuită încă din epoca bronzului, reprezintă fără îndoială realitățile fizice microregionale. Dacă luăm în considerare prima ridicare topografică militară a Banatului (1769-1772) (care se aseamăna cel mai mult cu realitățile geomorfologice din secolul VII), la nord-est de Vălceni putem documenta o zonă plată, cu mici ridicături, mici dealuri, respectiv tumuli înspre zona Dudeștii Vechi (fig. 2/A)⁶. Totodată, în direcția nord-vest și cea sud-vestică, trecând peste râul Aranca, în secolul XVIII, topografii militari au putut înregistra o zonă mlăștinoasă. Fără îndoială, rămâne întrebarea dacă aceste realități au existat și în secolul VII. În schimb, în direcția sudică, estică și sud-estică realitățile geomorfologice prezintă asemănări cu microregiunea de la nord-est de Vălceni, astfel putem documenta pe zona plată mici dealuri de nisip, dar și forme de tumuli. La circa 500 m în direcția sudică pe hartă este ilustrat un alt pârâias, care se va vărsa în Aranca la sud-vest, la câțiva kilometri (fig. 2/A). Foarte probabil că fiind mai apropiat de situl funerar, o eventuală așezare a presupusei

⁶ Vezi în acest sens scanarea LiDAR la est de Dudeștii Vechi: Krauß și Ciobotaru 2024, fig. 7.

comunități mai degrabă trebuie căutată pe lângă acest paleocanal, denumit *Vuna Mare*. În schimb, pe a doua hartă militară (fig. 2/B), mai detaliată, pot fi depistate urme de paleocanale atât la est de Dudeștii Vechi (la nord-est de Vălceni), cât și la sud de sit, în direcția Mokrin.

3. Structura sitului funerar

Structura sitului funerar redă forma unui șir lung de morminte pe o lungime de 90 de m (dacă măsurăm între M. 14 – zona cea mai nordică – și M. 74 – înmormântarea cea mai sudică). Așa cum am menționat anterior, însă, situl funerar avar a fost perturbat de situl funerar din secolele X-XI, astfel despre numărul mormintelor nu putem avea nici măcar presupuneri. Astfel, numărul mormintelor nici pe departe nu reflectă numărul mormintelor săpate în secolul VII, de aceea nu putem preciza cu exactitate numărul celor înmormântați la Vălceni.

Din această cauză obiectivă, studiul nostru cu privire la situl funerar de la Vălceni nu poate fi holistic, cuprinzând doar o parte a mormintelor comunității/comunităților care s-au așezat și au folosit micul deal ca loc de veci.

Analizând microtopografia celor 35 morminte, pe acestea le-am putut include în patru grupe, fiecare cu câteva morminte, respectiv în opt cazuri mormintele erau separate, la distanțe apreciabile de fiecare dintre aceste grupe, dar și între ele, doar mormintele 110 și 112 erau destul de apropiate între ele (fig. 3). Concentrare de morminte putem observa doar în cazul grupelor II și IV. Nu putem răspunde la întrebarea dacă mormintele singulare aparțin altor grupe, care au fost lichidate de înmormântările din secolele X-XI, sau au fost în secolul VII amplasate, cum prezintă și planul sitului funerar (fig. 3).

4. Câteva observații privind ritualurile funerare

Ritualul funerar, ca acțiune socială, reprezintă moartea socială a individului decedat, iar contextual putem urmări în mod indirect biografia și statutul individului, dar ni se furnizează și date privind societatea care îl înmormântează. Diversitatea obiceiurilor funerare înregistrate în cele 35 de morminte subliniază o observație socio-istorică banală, referitoare la diversitatea societății umane, respectiv varietatea activităților/acțiunilor și a modurilor de gândire chiar și în cadrul microcomunităților. În doar jumătate din cele 35 de morminte am putut înregistra poziția corpului defunctului; nicio poziție chirchită nu a fost documentată. În toate aceste cazuri, mâinile lor erau întinse pe lângă corp, o caracteristică diferită față de situl funerar din secolele X-XI⁷. Aceste aspecte reprezintă caracteristicile unitare în practicile funerare. Următoarele date analizate, în schimb, ne vorbesc de eterogenitate în practicile funerare (vezi fig. 3).

4.1. Despre gropile de morminte cu nișă tip catacombă

Una dintre cele mai controversate forme de înmormântare din secolul al VII-lea era reprezentată de așa-numitul mormânt de nișă tip catacombă. Două morminte de la Vălceni s-au dovedit a fi morminte cu nișă tip catacombă, ceea ce reprezintă doar 5,71% din mormintele cercetate (35), astfel că putem preciza că la Vălceni este un ritual foarte rar întâlnit.

Cele două complexe arheologice la decapare prezentau forme cu colțuri rotunjite, fiind de forma unor pete dreptunghiulare alungite pe solul argilos de culoare maro-gălbuie. Din punct de vedere al umpluturii celor două gropi remarcăm culoarea mai galbenă cu pete negre, caracteristică și celorlalte morminte avar. Această diferență față de cele din secolele X-XI se datorează adâncimii gropilor de morminte din secolul VII, care fiind mai adânci, a rezultat astfel o cantitate mai mare de lut galben, ușor observabilă în pământul astupat în cazul mormintelor cercetate.

Ambele morminte fuseseră jefuite, din această cauză am putut documenta doar o parte din inventarul depus în cursul actului funerar: dacă în cazul m. 103B s-a păstrat o parte din inventar (fragmente de aplici circulare, cuțitaș, aplici discoidale), în cazul m. 110 nu s-a păstrat niciun tip de inventar.

Mormântul 110 (fig. 4) poate fi catalogat ca tipul mormântului cu nișă tip catacombă *orizontală*: la intrare, groapa mormântului s-a adâncit treptat, iar accesul în catacombă s-a adâncit oblic în 35°, urmată de încăperea catacombei propriu-zise formată/scobită aproape orizontal. În ceea ce privește analogiile, acestea sunt rare, dar putem aminti m. 33, 196, 53 de la Szegvár-Oromdűlő⁸, respectiv m. 19 de la Mokrin-Vodoplav⁹, și cu anumite semne de întrebare m. 58 și 63 din același sit funerar¹⁰. Tot orizontale sunt și cazurile de la Apátfalva-Nagyút dűlő (M43 Situl 43)

⁷ O analiză preliminară a sitului funerar din secolele X-XI: Gáll et al. 2021, 69-88.

⁸ Lőrinczy 2020, 20-21, 106, 161-162, 12. kép, 125. kép, 199. kép.

⁹ Lőrinczy 1995, 5. kép B.

¹⁰ Lőrinczy 1994, nota 32. A. Ranisavljev însă amintește de 2 morminte cu nișă tip catacombă (Ranisavljev 2007, 31: Ta6. 1).

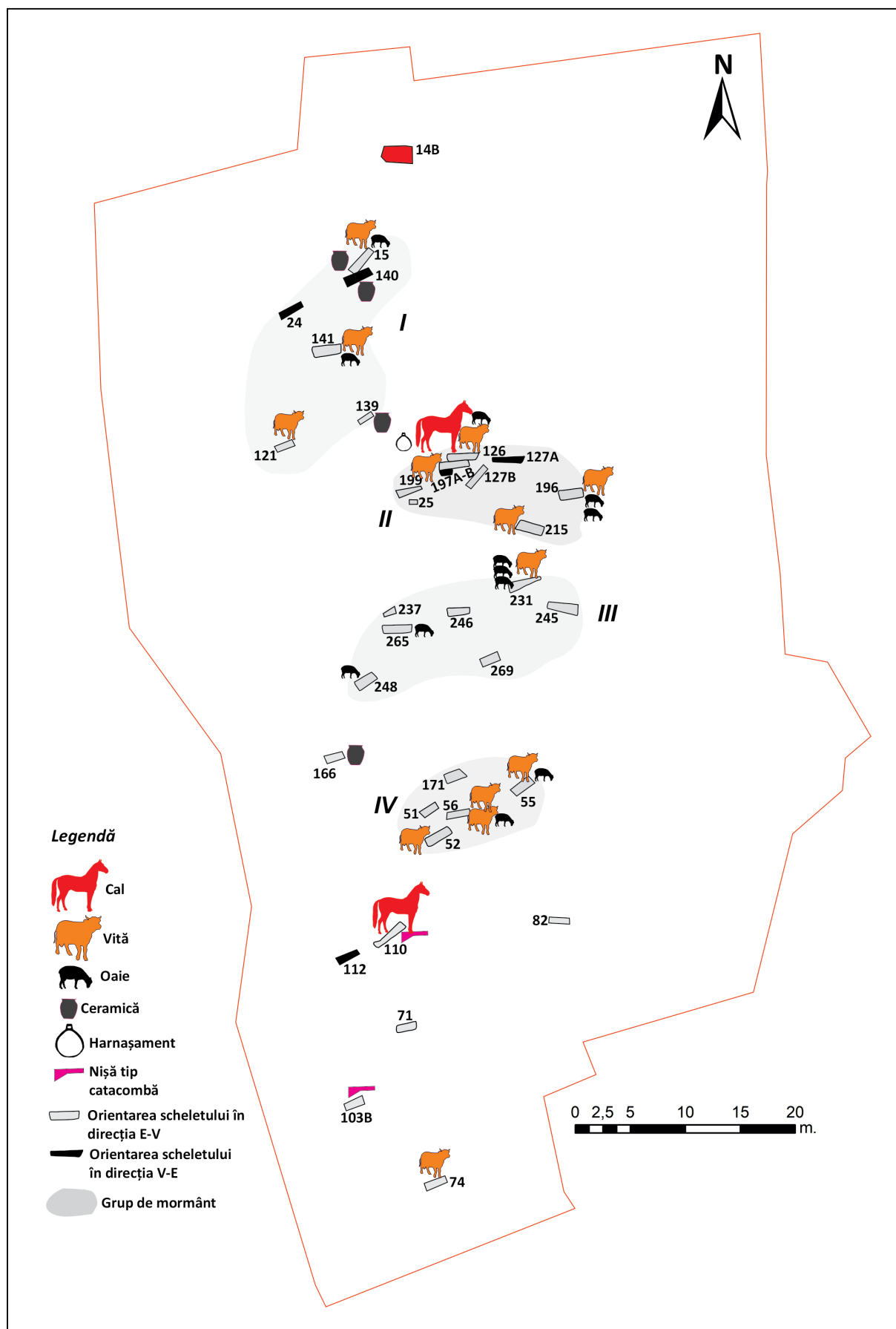

Figura 3. Situl funerar din epoca avară de la Vălceni și unele elemente cartate, legate de ritualul funerar

m. 286, 376 și 377¹¹ sau Kövegy-Nagy-földek m.11¹², însă în aceste morminte cadavrele au fost depuse în catacombă în poziție inversă, adică cu capul spre capătul catacombei (vezi fig. 4).

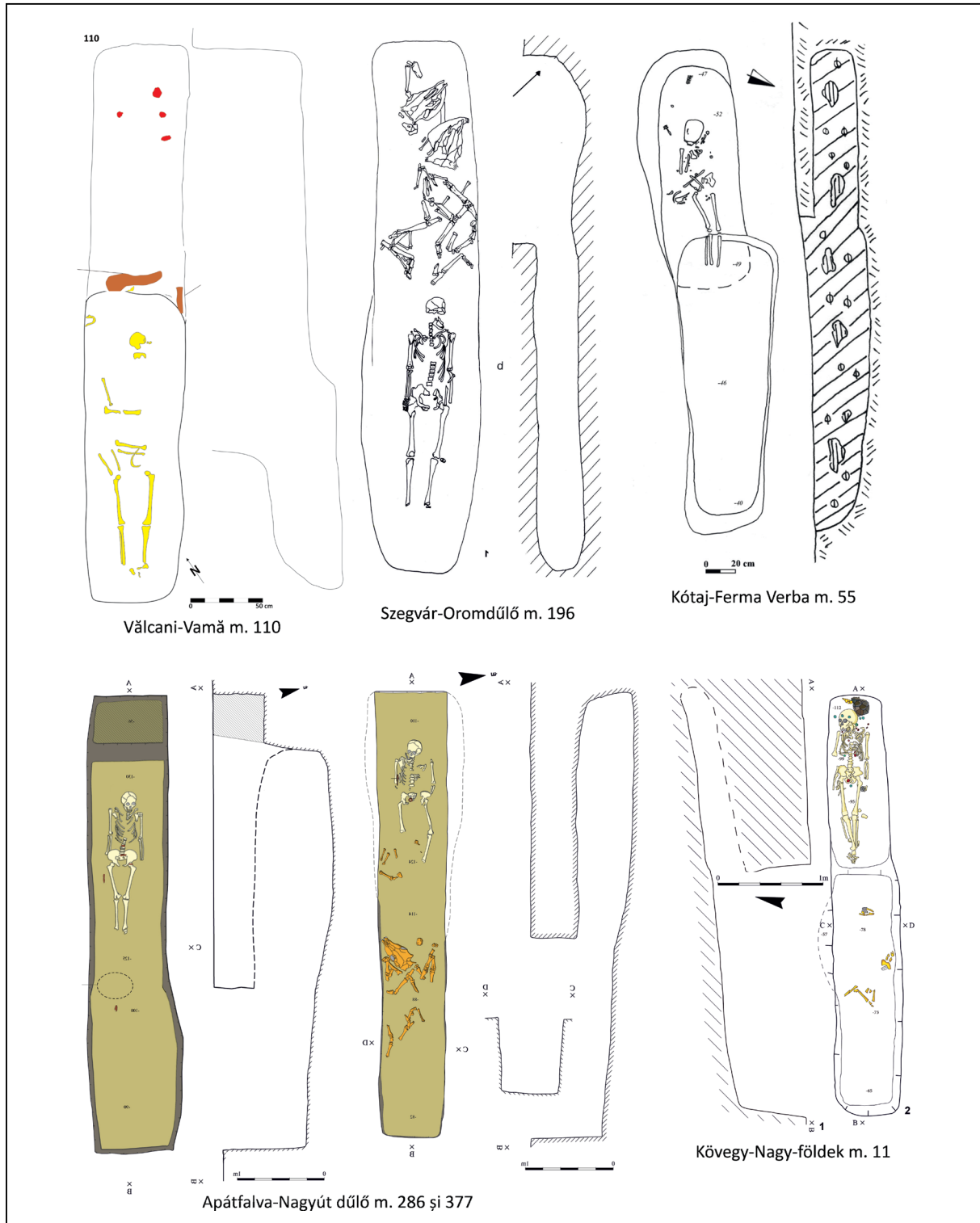

Figura 4. Mormintele cu nișă tip catacombă orizontală

Totodată în recenzia lui, Ivan Bugarski menționează tot doar 2 morminte cu nișă tip catacombă (fără să menționeze nici el numărul mormintelor). Bugarski 2009, 119. După părerea noastră – așa reiese din textul lui Ranisavljev m. 58 (Ranisavljev 2007, 21) este de groapă cu nișă tip catacombă, însă despre m. 63 nu ne oferă date despre caracterul mormântului (Ranisavljev 2007, 22-23).

¹¹ Cseh și Varga 2017, 443-477.

¹² Benedek și Marcsik 2017, 370-371, 374-375, 383.

Cele două morminte de la Vălcani se leagă de cercul mormintelor cu nișă tip catacombă caracteristic zonei Tisa-Mureș, în legătură cu care putem preciza următoarele:

A. Atât geografic, cât și cronologic, cele mai apropiate exemple de cele două cazuri de la Vălcani le cunoaștem de la Mokrin-Vodoplav¹³, descoperite înspre sud, la circa 12 km distanță.

B. Cartarea acestui fenomen funerar legat de prima parte a epocii avar ne-a reliefat distribuția lor geografică redusă în zona Mureș-Tisa-Crișul Triplu, marea lor majoritate – poate și din cauza stadiului cercetării – fiind înregistrate în cursul inferior al Mureșului, aproape de vărsarea acestuia în Tisa (vezi fig. 5).

C. Totodată, în ceea ce privește răspândirea lor geografică, nu putem exclude nici realitățile geomorfologice ale diferitelor microregiuni ca un factor obiectiv determinant, având în vedere elaborarea mai problematică a acestor morminte (scobirea în pământ, fără ca acesta să se prăbușească). Spre exemplu, în zona Nădlacului terenul este nisipos, în timp ce la Pecica – unde nu se cunosc astfel de morminte – subsolul este argilos!

D. Potrivit stadiului actual al cercetării, mormintele cu nișă tip catacombă sunt databile nu în ultima treime a secolului VI (dat fiind că anul migrației și cuceririi avar este recunoscut ca fiind 568), ci din secolul VII. Cum interpretăm acest fenomen? Se răspândește, oare, o nouă modă în domeniul practicilor funerare din secolul VII¹⁴ sau ne putem gândi la o nouă migrație a unei populații/populațiilor din est, având în vedere, că diferitele forme ale mormintelor de acest tip sunt cunoscute mai ales în zonele Caucazului, Crimeei, respectiv în zonele Dnipro și Don? Autorii acestori rânduri suspectează posibilitatea migrației unor noi grupuri de populații dinspre est după 568, având în vedere că începând din secolul al VII-lea, mai ales din al doilea sfert-a doua treime, în regiunile de la est de Tisa asistăm și la o „explozie” cantitativă a descoperirilor de situri funerare și de aceasta putem lega și apariția acestei mode. Dacă ne gândim, că regiunile de la est de Carpați s-au aflat tot sub stăpânirea chaganilor, aceste migrații nu trebuie să reprezinte deloc surprize, ci mai degrabă fapte comune¹⁵.

E. Acest tip de mormânt, probabil, este o copie a mormintelor de tip catacombă, răspândite în zonele civilizațiilor stabilite de tip orășenesc, din China până în zona Caucazilor, respectiv în sistemul de drumuri numit *Drumul Mătăsii*. În acest sens, harta alcătuită cu multă dibăcie de către B. Gulyás¹⁶ reflectă concret realitatea și relația Centru-Periferie. Nu vedem legături culturale (sau și mai rău determinism cultural) între diferite spații în diferite perioade, ci pur și simplu copierea, preluarea unor aspecte, valori (și în practicile funerare) ale civilizațiilor sedentare. În acest sens, pentru popoarele stepei de la nord de Caucaz puteau fi un model cultural fără îndoială impresionantele catacombe din zonele deluroase și muntoase ale Caucazilor¹⁷ sau din zona coastei Crimeei¹⁸ (vezi pl. 4). Astfel, ca fenomen de aculturație asociem și mormintele mai timpurii cu nișă tip catacombă atât în zonele de stepă¹⁹, cât și până acum singurul caz din Bazinul Dunării Mijlocii, de la Kótaj-Ferma Verba m. 55²⁰ (vezi fig. 4).

4.2. Despre orientări

Primă fază al actului funerar este orientarea gropii și după acest proces și cea a decedatului, deoarece groapa propriu-zisă a fost săpată prima dată, astfel ea trebuia orientată într-o anumită direcție în cursul acestui act²¹. Dacă în cazul cimitirelor din jurul bisericii în epoca medievală clasică orientarea mormintelor în general urma axa clădirii bisericilor, orientările înhumărilor de la Vălcani prezintă caracteristici foarte variate. Date privind orientarea mormintelor în acest sit avem în cazul a 34 de morminte, mormântul distrus nr. 14B nu ne-a putut livra informații de acest fel. Astfel, într-un tabel, am inclus datele privind gradele de orientare și direcțiile de orientare înregistrate, care puteau să joace un rol în mentalul colectiv al comunității/ale comunităților de la Vălcani:

¹³ Lőrinczy 1994, nota 32; Ranisavljev 2007, 31: Таб. 1.

¹⁴ După B. Gulyás 2024, 58: „A kora avar kori, a kelet-európai sztyeppéről származó népesség a fülkesírok kialakításának know-how-ját az eredeti szállásterületéről hozhatta magával, azonban az első generációk csak szórványosan alkalmazhatták (pl. Makó-Mikócsa-halom temetőjében).”, ceea ce ar însemna că cercetătorul budapestan datează mormintele cu nișă tip catacombă încă din secolul VI, însă fără să specifice la care sit/mormânt s-a gândit, care poate fi legat de secolul VI. Însuși Lőrinczy observă pe bună dreptate că mormintele cu nișă tip catacombă sunt datate mai mult cu monedele din secolul VII. Lőrinczy 1994, 318. Vezi în acest sens și Somogyi 1995, 459-470. Totodată, Gulyás (2024, 58) înainte de concluziile sale subliniază: „ha voltak is korábbi előzményei, a vizsgált sírforma csak a 7. század második felében terjedt el nagyobb számban a Kárpát-medencében”, care reprezintă o oarecare contradicție în apreciere.

¹⁵ Bollók 2021, 37. kép.

¹⁶ Gulyás 2024, 2. kép.

¹⁷ Heinrich 1988; Dzattiaty 2014; Belinskij și H. Härke 2018; Uspenskiy și Albegova 2021; etc.

¹⁸ Ajbabin și Chajredinova 2024.

¹⁹ Pentru secolele III-IV: Simonenko 2011. Privind secolul V, vezi: Kovalenko și Reyda 2025, 91-113.

²⁰ Istvánovits și Kulcsár 2023, 111-130.

²¹ Izvoare narative ne relatează date privind orientarea gropii la bulgarii de pe Volga: Czeglédy și Harmatta 1946-1948, 364; Tomka 1975, 9.

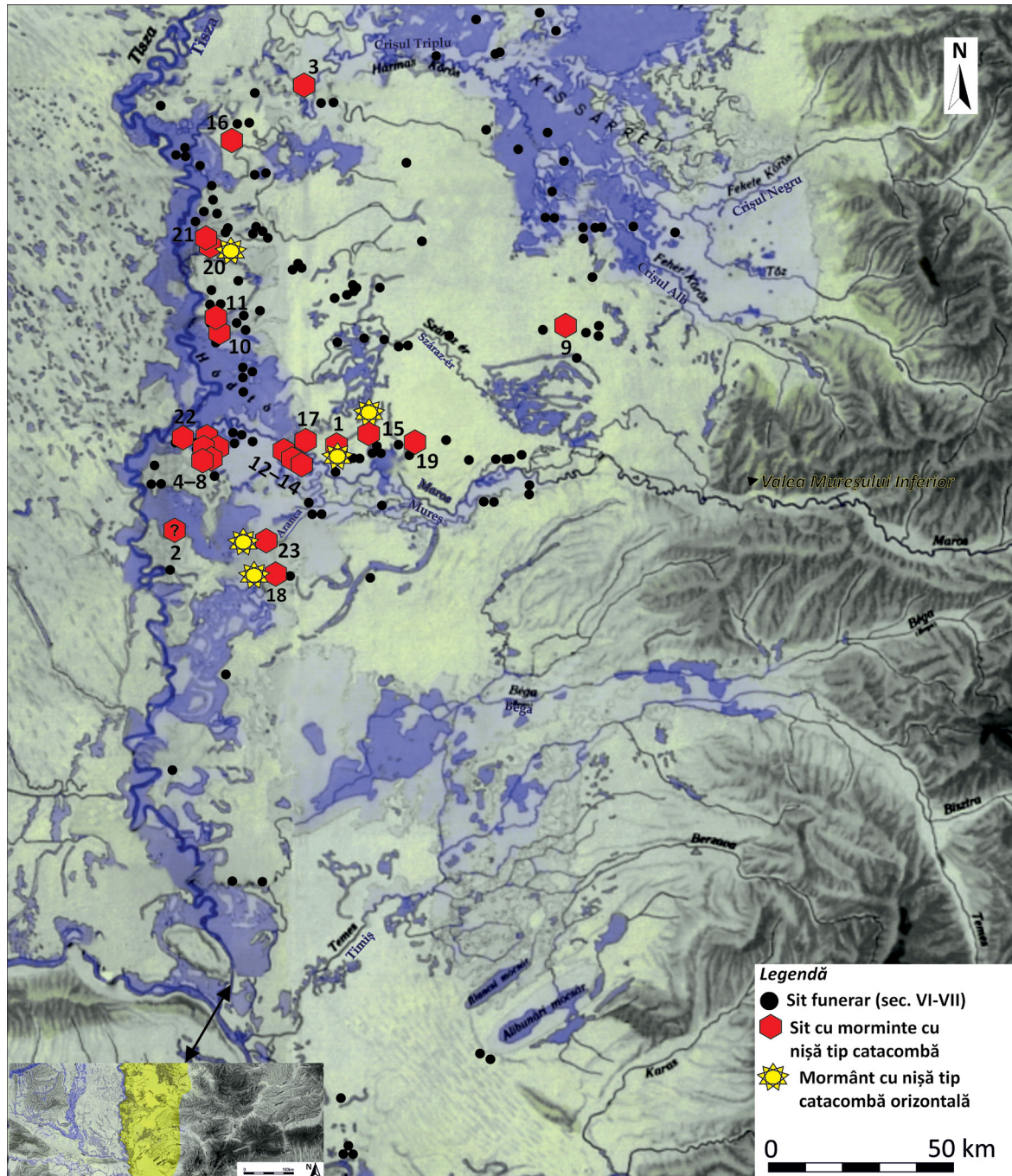

Figura 5. Distribuția macro-geografică a siturilor cu mormintele cu nișă tip catacombă²²: 1. *Apátfalva-Nagyút dűlő (M43 Situl 43)*; 2. *Banatsko Aranđelovo-Podlukany, Imre-puszta*; 3. *Békésszentandrás-Benda tanya*²³; 4. *Deszk-G, Klárafalva Kukutyin, Klárafalva Faragó*; 5. *Deszk-H*; 6. *Deszk-L-Klárafalva-Kukutyin*; 7. *Deszk-Sz, Ambrus E.*; 8. *Deszk-T, Ördögh András halma (a répásverem körül)*; 9. *Dombiratos-Albiciuk János telke*; 10. *Hódmezővásárhely-Koppáncs II*; 11. *Hódmezővásárhely-Solt-Palé, Katona I. halma*; 12. *Kiszombor-E, Kiss J. tanya*; 13. *Kiszombor-O, Ronay-szántóföld*; 14. *Kiszombor-Tanyahalom*; 15. *Kövegy-Nagy-földek*; 16. *Kunszentmárton-Habranyi telep*; 17. *Makó-Mikócsa-halom*; 18. *Mokrin-Vodoplav, Dobrosavljeva ciglana*; 19. *Nádlac-3M-N*; 20. *Szegvár-Oromdűlő*; 21. *Szegvár-Sápoldal/1-2, Jósai Bálint tanya/7*; 22. *Szőreg-Situl A, Iván téglagyár*; 23. *Válcáni-Vamă (în cazul siturilor, liniuțele de jos reprezintă morminte/mormânt cu nișă-catacombă orizontală)*.

²² În lipsa datelor nu am inclus pe listă Sânpetru German; problema mormântului (de ce nu putem considera ca acesta să fi avut nișă) am abordat-o într-un articol separat: Mărginean și Gáll 2025, 67-76. La rândul său, din cauza lipsei de date sigure nu a fost inclus pe listă nici situl Öcsöd-MRT 96a („Azt pedig megfigyelés híján *eldönteni nem tudjuk*, hogy ez egy „vízsztízesen” ásott fülkesír”...). Madaras 2004, 341. Pe harta și lista lui B. Gulyás 2024, 13. kép A, 1. Táblázat acestea apar ca descoperiri sigure ca morminte cu nișe tip catacombă!

²³ Balogh et al. 2023, 224-232.

Grupul de morminte 1		Grupul de morminte 2		Grupul de morminte 3		Grupul de morminte 4		Morminte singulare	
35°: 15	NE-SV	38°: 127B	NE-SV	38°: 248	NE-SV	40°: 1 (55)	NE-SV	35°: 82	NE-SV
44°: 139	NE-SV	59°: 199	ENE-VSV	54°: 269	NE-SV	47°: 1 (52)	NE-SV	35°: 110	NE-SV
69,5°: 121	ENE-VSV	61°: 196	ENE-VSV	62,5°: 1 (246)	ENE-VSV	51°: 1 (51)	NE-SV	51°: 1 (166)	NE-SV
82°: 141	E-V	63°: 197A	ENE-VSV	65°: 1 (237)	ENE-VSV	54°: 1 (171)	NE-SV	55°: 1 (103B)	NE-SV
239,5°: 24	VSV-ENE	73°: 25	ENE-VSV	67°: 1 (231)	ENE-VSV	55,5°: 1 (56)	NE-SV	59,5°: 1 (74)	ENE-VSV
242°: 140	VSV-ENE	80°: 215	E-V	70°: 1 (265)	ENE-VSV	5 morminte		60°: 1 (71)	ENE-VSV
6 morminte		85,5°: 126	E-V	90°: 1 (245)	E-V			217°: 112	SV-NE
		244°: 197B	VSV-ENE	7 morminte				7 morminte	
		256°: 127A	VSV-ENE						
		9 morminte							

15 – numărul de mormânt

Figura 6. Distribuția orientării mormintelor în sistemul de 360° și tendințele orientărilor

Totodată, analiza făcută de Vlad-Andrei Lăzărescu și Vlad Turcu în privința orientării mormintelor de la Fântănele și Vlaha ne-a reliefat că între arcele solare și repartitia orientării mormintelor este o legătură directă. În concluzie, când vorbim spre exemplu de NV-SE sau NE-SV, de fapt, s-ar putea ca mormintele să se încadreze în arcul solar Vest sau Est²⁴ (vezi și pl. 1-2). Cu toate acestea, însă, spre exemplu în epoca avară târzie orientarea în direcția NV este prezentă într-o asemenea proporție, încât se vorbește până azi de ea ca de o grupă distinctă²⁵, cum și literatura de specialitate privind orientarea mormintelor din regiunile la est de Tisa folosește sintagma *E-V* și *NE-SV*²⁶. Astfel, rămân sub semnul întrebării, spre exemplu, gradul 35° (m. 15, 82, 110) și gradul 38° (m. 127B, 248) ambele înregistrate la Vălceni. Dacă acceptăm observațiile lui Lăzărescu și Turcu – acestea se încadrează în arcul solar Nord sau Est? Sau putem accepta orientarea NE-SV ca o direcție cardinală separată?

Totodată, cele 4 cazuri cu tendință de orientare spre vest (m. 24, 127A, 140, 197B) sau un caz de sud-vest (m. 112) reprezintă o formă/forme total opuse celor 29 de cazuri pomenite anterior, adică în direcția E sau N (depinde cum interpretăm):

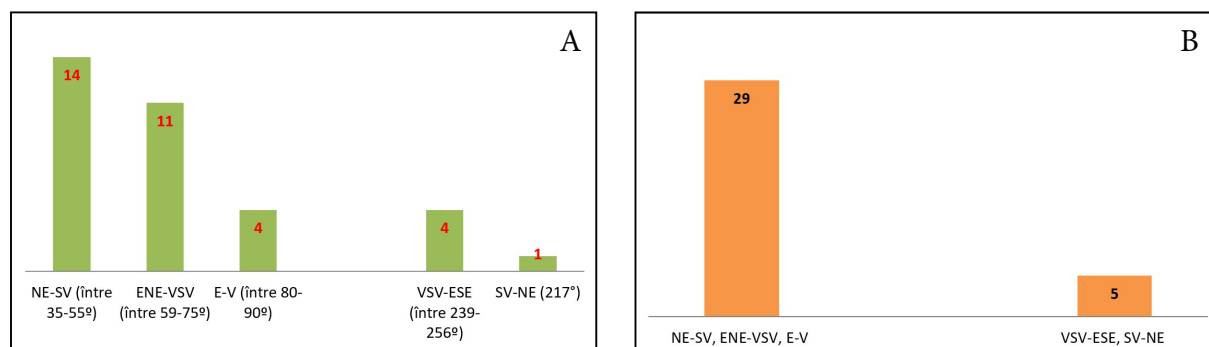

Figura 7/A-B. Distribuția cantitativă a orientării mormintelor

Cele cinci cazuri de înmormântare cu tendință de orientare spre vest nu se concentrează separat de celelalte morminte, ci au fost înregistrate în primele două grupuri de morminte, respectiv m. 112 separat, în partea sudică a sitului funerar, în apropierea m. 110 (cu nișă tip catacombă). Importanța acestui aspect al ritualului vom aborda și mai târziu.

4.3. Depunerea de ofrande

Una dintre cele mai caracteristice trăsături ale înmormântărilor din perioada avară timpurie, în special în regiunile de la est de Tisa, este înmormântarea parțială a animalelor: cai, vite, oi și capre așezate în groapa mormintelor, în general împreună cu defunctul²⁷.

²⁴ Lăzărescu și Turcu 2013, 129-144.

²⁵ Tomka 1975, 7.

²⁶ Lőrinczy 2016, 156-157.

²⁷ Există mai multe articole care abordează această temă, dar nici unul nu poate fi considerat sinteză în sensul adevărat al cuvântului. Printre cele mai importante, dar fără date statistice sunt: Lőrinczy 2016, 157; Lőrinczy 2022, 56-57.

La Vălcani, am putut documenta o *metodă specifică de jupuire* (pl. 1/m.52; pl. 2/m. 74), aceasta fiind o caracteristică a practicilor funerare ale epocii avare timpurii: deasupra articulației încheieturii picioarelor, oasele radius și ulna ale animalului erau despicate diagonal în treimea lor inferioară, apoi acestea, împreună cu craniul animalului, au fost lăsate în pielea lor. În cursul ceremoniei funerare pielea animalului (în ea aflându-se craniul și oasele trunchiate) a fost întinsă peste cadavrul din groapă, peste care a fost așezat un strat de pământ. Acest act funerar explică de ce oasele vitelor, oilor sau cailor sunt înregistrate în diferite poziții din groapă, de multe ori cu imitarea poziției lor naturale. Datorită perturbării, jefuirii mormintelor, evident, și aceste resturi de animale sunt înregistrate în poziții secundare.

Totodată, în mormintele de la Vălcani au fost identificate și oase de animale, printre care s-au aflat doar craniile sau părți din picioare. O parte din acestea, fără îndoială, erau ofrande. Totodată, unele părți de animale pot fi socotite ca depuneri de ofrande alimentare. În mai multe morminte (m. 56, 196, 231) au fost identificate mai multe exemplare din aceeași specie (vezi fig. 3).

Observații interesante pot fi făcute în ceea ce privește specia animalelor depuse în morminte. Din motive obiective, o analiză detaliată nu s-a putut realiza până acum, astfel încât doar observații generale putem face în legătură cu specia acestora. Astfel, din cele 34 de morminte (nu am inclus m. 14B) în 13 morminte au fost înregistrate oasele a 3 specii de animale: *cal, vită și oaie*. Ceea ce este interesant este faptul că în **niciun mormânt având orientare VSV-ESE sau SV-VE nu au fost înregistrate oase de animale** (vezi fig. 3).

În categoria de recipiente pentru ofrande alimentare trebuie inclusă și ceramica, documentată în m. 15, 139, 140 și 166 (pl. 2/m. 139, m. 166). Conținutul recipientelor – în lipsa analizelor aferente – nu îl cunoaștem, dar sigur nu conțineau mâncăruri cu carne²⁸, astfel putem să ne gândim la băuturi sau mâncăruri fără oase provenind din carne. Este interesant că ceramica doar în m. 15 se asociază cu ofrande de animale, în schimb în celelalte 3 cazuri, în mormântul în care am identificat ceramică, nu au fost documentate ofrande animaliere. În lipsa analizelor antropologice, nu putem să răspundem la întrebarea dacă ceramica ar avea semnificație legată de gen (în cazul aceasta de *femeie*). În orice caz, m. 15 (schelet matur) a beneficiat de un inventar bogat de tip feminin (cercel și colier de mărgelă), în timp ce m. 139, 140 și 166 sunt aproape lipsite de inventar²⁹. Mormintele 139 și 166 erau infans II, respectiv I, în schimb m. 140, de orientare VSV-ESE, având circa 170 cm lungime putea să fie (cel mai probabil) al unui bărbat. Poziția vaselor ceramice în morminte de fiecare dată a fost înregistrată ca fiind pe lângă capul defunctului: a. pe partea stângă (m. 15, 139); respectiv b. partea dreaptă (m. 140); c. în spatele capului (m. 166) (pl. 2/m. 139 și m. 166).

În ceea ce privește analiza lor formală, am putut clasifica în cadrul sistemul tipologic stabilit de Tivadar Vida, doar trei dintre cele patru vase. Din vasul din mormântul 139 s-a păstrat doar partea inferioară. Dintre cele trei vase, cele din mormintele 15 și 140 pot fi clasificate ca tip *IIID3/b*, în timp ce cel din mormântul 166 poate fi clasificat ca tip *IIID5/a1*³⁰ (pl. 2/m. 166). Deși nu putem data cu precizie tipul *IIID3/b*³¹, argumentul lui Vida pentru tipul *IIID5/a1* este susținut de date nu numai din perioada avară timpurie, ci și din a doua jumătate a secolului al VII-lea³².

4.4. Companion de drum. Cazul mormântului nr. 126

În mormântul 126, în stratul de deasupra scheletului, a fost identificat un craniu de cal, cu botul spre marginea estică a gropii. În schimb tibiile calului, puțin mai adânc plasate decât craniul, au fost identificate în zona de mijloc a gropii, împreună cu o scăriță, ceea ce denotă că resturile calului au fost așezate împreună cu harnașament în groapă³³. Prezența harnașamentului împreună cu resturile jupuite ale calului subliniază – după părerea noastră – intenția de a oferi companion defunctului pentru viața de apoi (o altă interpretare nu poate să explice prezența resturilor calului fără harnașament³⁴, cunoscută în alte cazuri). Totodată, este interesant că am înregistrat o singură scăriță în mormânt, astfel întrebarea persistă dacă aceasta reprezintă un act cultural sau cealaltă (ipotetică) scăriță din lemn nu s-a păstrat (situația este identică spre exemplu în cazul Nădlac-3M-N m. 351³⁵)? Astfel, întrebarea rămâne, dacă a fost îngropat cu ham sau aceasta a fost depus separat în groapă?³⁶.

²⁸ Spre exemplu, la Öcsöd-MRT 96a mormântul 10, într-un vas deasupra craniului au fost identificate oase de animale. Madaras 2004, 342.

²⁹ Mormântul 139 a avut ca inventar o mărgelă de sticlă.

³⁰ Vida 1999, Taf. 58-59.

³¹ Vida 1999, 144.

³² Vida 1999, 145.

³³ Despre ritualul înmormântării parțiale de cal, vezi: Kiss 1962, 158 (*modul 4* de depunere). Lista înmormântărilor parțiale cu resturile calului (craniul și tibiile trunchiate): Némethi și Klima 1987-1989, 173-244.

³⁴ Un caz tipic binecunoscut este cel de la Ártánd-F 14211. Határkö, unde într-un mormânt găsim resturile calului cu piese de harnașament aferente, pe lângă resturile altor două exemplare de cai, aceștia fiind fără harnașament. Mesterházy 1987, 219-222.

³⁵ Gáll 2017, 122-123, pl. 104, pl. 351.

³⁶ Situații când hamul calului a fost depozitat separat în groapă cunoaștem de la Gyoma m. 3 (Somogyi 1997, 99, 101), Hódmezővásárhely-Százakerécsény (Körök 1942, 156), Tiszavasvári-Kashalom m. 34 (Lőrinczy și Rácz 2014, 174) etc.

5. Câteva observații privind inventarul mormintelor

Cultura materială oglindește indirect – și poate din afară analizând direct – relațiile și statutul unei comunități. În cazul sitului funerar de la Vălcani, în ciuda proporției semnificative de morminte jefuite, putem înregistra o cantitate considerabilă și o gamă largă de elemente de cultură materială.

Mărgelele de sticlă au fost identificate în cea mai mare cantitate, în total din șapte morminte (mormintele 14.B, 15, 24, 52 [pl. 1/m. 52/2], 112, 121 și 139 [pl. 2/m. 139/2]) cunoaștem 63 de exemplare. În ceea ce privește cantitatea pe mormânt, am înregistrat mai multe mărgele în mormintele 15, 24, 112 și 121, care erau probabil morminte de copii de sex feminin (fete?) și de femei, în timp ce în mormintele 52 și 139 a fost înregistrată doar o singură mărgea. Mormântul 52 însă fusese jefuit, rămânând doar câteva fragmente din scheletul uman, în timp ce mormântul 139 conținea rămășițele unui sugar. În aceste două cazuri, ne putem întreba în ce măsură aceste bijuterii pot fi interpretate ca piese de decor sau mai degrabă amulete? (Mai ales în cazul mormântului de copil, împotriva răului.)

În absența metodelor interdisciplinare, putem determina doar materialul din care este confecționată mărgeaua, adică sticla³⁷. Dacă din epoca antică se producea un anumit tip de sticlă (*natron and plant ash glass*), din secolul VII, mai precis după marile cuceriri ale Islamului³⁸, se răspândește un nou procedeu de producție, și anume ceea ce s-a numit „*mărgea islamică*”, pentru care dispunem de date în Bazinul Dunării mijlocii încă din secolele VII-VIII³⁹. Rămâne sub semnul întrebării cum ajungea sticla în Bazinul Dunării mijlocii și în ce formă din centrele de producție din zonele Palestinei și Egiptului: ca materie primă (tablete de sticlă – pentru mărgele) sau ca produse finite de diferite tipuri de mărgele?⁴⁰ Trebuie să punem și întrebarea suplimentară: și din ce direcție, având în vedere că rolul Bizanțului ca intermediar între centrele de producție și zona *Barbaricum* este evident. Totodată, din punct de vedere geografic, mărgelele puteau să ajungă în zonele noastre dinspre Balcani, dar și dinspre est? Suntem de acord cu R. Fülöp, potrivit căreia analiza proceselor complexe poate fi conturată doar prin analiza chimică a unui număr mare de mărgele⁴¹, însă această analiză nu ar trebui să fie realizată unitar (cum se obișnuiește de cele mai multe ori), ci să fie integrată în procesul de cercetare atât regiunile centrale, cât și periferice ale Bazinului Dunării Mijlocii.

Astfel, și în cazul exemplarelor de la Vălcani, trebuie să punem întrebarea din ce tipuri de sticlă sunt realizate aceste mărgele și – ca rezultat final – de unde (din ce atelier?) au ajuns în zona asta. (Dacă nu au fost aduse – măcar o parte dintre ele – de către purtătorii lor.) Fără îndoială doar (poate) în urma analizelor arheometrice (probabil) am putea răspunde. Din acest punct de vedere trebuie să atragem atenția că zona Vălcaniului – aflată pe lângă afluentul Tisei, Aranca – se află la doar 21 km est de Tisa, o rută de contact din preistorie!

În ceea ce privește tipologia lor, cele 63 de exemplare poate fi incluse într-o varietate formală largă. Ceea ce mai trebuie subliniat este că tipologia realizată pe bază de constatare ochiometrică comportă o problemă esențială: în multe cazuri, producătorii artizanali, chiar dacă foloseau *tehnici diferite*, creau în același timp tipuri similare de mărgele⁴², astfel doar prin simpla privire asupra procedeelelor de realizare (și de fapt asupra originii pieselor, meșter sau meșteri, ateliere) acestor bijuterii nu putem afla date în acest sens.

Așa cum putem vedea, tipurile de mărgele din aceste morminte includ mai ales mărgele tip sferă aplatizată cu ochi mari, mărgele aplatizate gemene cu ochi, mărgele în formă de butoi cu ochi și fără, mărgea prismatică lungă cu secțiune transversală hexagonală echilaterală. Trebuie să subliniem că o parte din tipul de mărgele din m. 15 (mărgea prismatică lungă, respectiv în formă biconică) nu se regăsește în alte morminte, așa cum și mărgelele cu ochi, de diferite tipuri, nu se regăsesc în m. 15. Cum putem explica? Oare prin originea diferită a persoanei din mormântul 15?

Din punct de vedere formal, ele se potrivesc perfect cu mărgelele care erau la modă în prima parte a epocii avare. În același timp, dorim să atragem atenția nu numai asupra tipurilor de mărgele identificate, ci și asupra celor care lipsesc. Astfel, *lipsa* mărgelelor în formă de sâmbure de pepene, datate circa de la mijlocul secolului VII⁴³, oferă un alt argument cu privire la o datare mai timpurie a sitului funerar⁴⁴.

³⁷ Descrierea procesului de producție a mărgelelor de sticlă: Fülöp 2024a, 378-380.

³⁸ Privind cuceririle Islamului și consecințele asupra Europei și Imperiului Roman de Răsărit, care devine Bizanț: Brown 1999, 230-231. Privind apariția unei noi tehnici de producere a sticlei, respectiv răspândirea sa în Bazinul Carpatic: Főrizs 2008, 118-120 și Fülöp 2024a, 379 (cu literatura aferentă).

³⁹ Fülöp 2024a, 379.

⁴⁰ Potrivit părerii lui Immanuel Wallerstein, înainte de epoca modernă nu putem vorbi despre comerțul produselor în masă între zone cu civilizații distincte, ci doar de comerțul cu produsele de lux (Wallerstein 1983, 33).

⁴¹ Fülöp 2024a, 380.

⁴² Fülöp 2024a, 382. Vezi și Fülöp 2024b, fig. 2.

⁴³ Gáll 2017, 139.

⁴⁴ Pásztor 2008, 316-317.

Figura 8. Tipuri de mărgel (mormintele 14.B, 15, 24, 52, 112, 121 și 139)

Tot în categoria bijuteriilor trebuie incluse și diferitele forme de cercei. Doar un singur exemplar a fost înregistrat în mormintele 15, 24 și 112, în timp ce o pereche a fost identificată în mormântul de copil nr. 121. În ceea ce privește tipurile lor, în mormântul 121 au fost găsite o pereche de cercei sferici mari de tip Szentes, subtip Páhipusztá⁴⁵, cercel cu patru mici granulații în mormântul 24⁴⁶ și cercel cu perlă mare ca pandantiv în mormântul 24⁴⁷. Din cercelul din mormântul 15 s-a păstrat doar inelul destul de corodat, astfel nu îl putem clasifica tipologic. Tipo-cronologia pieselor (cerceii cu pandantiv globular granulat având un glob mare [*Ohrgehängeform mit*

Figura 9. Cerceii din mormintele de la Vălceni-Vamă

⁴⁵ Ormány 1995, 157-158, 2. kép 1, 7. kép.

⁴⁶ Garam 1984, 99-101.

⁴⁷ Balogh și Pásztor 2015, 581-648.

Großkugelhänger], respectiv cerceul cu mărgea-pandantiv) atât din m. 121, cât și cel din m. 15, susțin o datare din a doua treime a secolului VII, respectiv mijlocul secolului⁴⁸.

Singura brățară găsită a fost descoperită în mormântul 24. Aproximativ 30% din corpul brățării, inițial de sârmă, a fost aplatizată prin ciocănire, iar mai apoi decorată cu trei rânduri de decoruri ștanțate circulare⁴⁹ – pe marginile sale și în mijlocul său. Brățări mult mai rudimentare ca aspect tehnologic și stil de ornamentare/decor sunt cunoscute din mormântul de Gyula-strada I. Dobos⁵⁰ și Tiszavasvári-Kashalmi dűlő m. 33⁵¹. Tehnologic (fără să beneficieze de decor de poansonare) își prezintă analogii și cele două brățări de la Szegvár-Oromdűlő m. 349⁵², date în prima parte a secolului VII. Analogii destul de apropiate cu decorul capătului ciocănit pot fi găsite atât pe brățări⁵³, cât și pe coliere (tezaurul de la Zemiansky Vrbovok/Nemesvarbók, mormântul 1 de la Terehegy și o descoperire izolată în Villány⁵⁴). Un număr mare de brățări aplatizate la capete prin ciocănire au fost descoperite în Transdanubia în prima parte a perioadei avară, subliniind rădăcinile antice ale tehnologiei⁵⁵.

În ceea ce privește prezența lor în zone precum regiunile de la est de Tisa și Bazinul Transilvaniei există mai multe explicații posibile, de la importuri sudice sau migrație, mobilitatea individuală/grupuri mici înspre est, din zona Transdanubiei. Este de remarcat faptul că nu se cunoaște nicio brățară decorată în mod similar din regiunea dintre Dunăre și Tisa, din această perioadă⁵⁶. Din punct de vedere cronologic, ca o concluzie, se poate afirma că cele mai apropiate analogii ale brățării avute în vedere de noi datează din a doua treime a secolului VII.

S-a înregistrat un număr semnificativ de fusaiole (pl. 1/m. 52/1), provenind din șase morminte (nr. 15, 52, 56, 127A, 127B, 265), dintre care unul era decorat (mormântul 127B), respectiv catarama (pl. 2/m. 74/1). De asemenea, au fost înregistrate cuțite (mormintele 15, 56, 103) și un amnar (mormântul 55). Este interesant de menționat că din mormântul 56 provin două cuțite.

O descoperire importantă o reprezintă și un tub de ace fragmentar (pl. 1/m. 52/3), cioplit și lucrat la strung, care indică că aceste obiecte erau deja utilizate în prima parte a secolului VII (cunoaștem o descoperire similară la Kiszombor-situl O m. 2⁵⁷, aflată la circa 20 de km de situl de la Vălceni).

6. Despre contemporani. Siturile funerare în epoca avară timpurie din microregiunea Vălceni

Fără îndoială, unul dintre determinismele geografice privind evoluția comunității/comunităților (?) de la Vălceni îl reprezintă sistemul hidrografic microregional, respectiv cel mai important factor, râul Aranca, afluentul Tisei, care s-a format în mare parte în pleistocenul târziu⁵⁸.

Studiind hărțile microregiunii (fig. 2/A-C), de la prima ridicare militară, putem afla că și siturile funerare mai mici sau mai mari pot fi depistate pe lângă Aranca sau pe lângă afluenții acestuia.

În tumulul nr. V, situat pe teritoriul comunei Dudeștii Vechi, au fost descoperite mormintele a doi călăreți, cu orientare E-V. În ambele cazuri, Gyula Nagy Kisléghi a consemnat înmormântarea parțială a unui cal și a unor piese de harnășament, iar în mormântul nr. 2 a fost găsită și o spadă cu două tăișuri. Cele două morminte pot fi date, pe baza analogiilor, în perioada avară timpurie, cel mai probabil în prima jumătate a secolului VII⁵⁹.

Nu departe de Movila V, la Bucova Pusta-IX, Hunca Mare, Kisléghi a identificat în 1906 un cenotaf (sau poate un mormânt jefuit?), în care a găsit un vârf de sulită de tip *pika*, o aplicație dreptunghiulară din fier, fragmente de cuțit și o limbă de centură⁶⁰. Cel mai probabil, mormintele sau cel puțin primul mormânt din movila II de lângă Dudeștii Vechi, pot fi, de asemenea, date în perioada avară timpurie⁶¹. În schimb, mormântul 9 (cx. Q10) de la Bucova Pusta IV, pe baza orientării, mai degrabă îl putem data în prima parte a epocii avară⁶². La vest de localitatea Dudeștii Vechi, un mormânt de la Cociohatu Mic poate fi datat la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului

⁴⁸ Balogh și Pásztor 2015, 581.

⁴⁹ Decoruri circulare ștanțate se regăsesc și pe o brățară superbă, turnată, din argint de la Derecske, Hosszú-lapos (61768) mormântul 124, datată de o monedă (*tremissis*) emisă între 610-613 al lui Herakleios (610-641). Berta și Major 2021, 2. kép.

⁵⁰ Lőrinczy 1998, 348-349, 12. kép 1.

⁵¹ Lőrinczy și Rácz 2014, 149, 162, V. táb. 4, 8.

⁵² Lőrinczy 2020, 180. kép 6-7.

⁵³ Dunaszekcső: Kiss 1977, 24, pl. LXIII/3.

⁵⁴ Garam 2001, Taf. 27-28.

⁵⁵ Un colier asemănător provine de la Kovin: Ivanišević și Bugarski 2008, fig. 8/3.

⁵⁶ Balogh 2016, 180-181.

⁵⁷ Csallány 1939, III. táb. 7; Garam 1992, 14, Taf. 34/1.

⁵⁸ Mezősi 2011, fig. 3-4.

⁵⁹ Kisléghi Nagy 2010, 105-108; Kisléghi Nagy 2015, 121-125; Tănase și Gáll 2012, 697-706.

⁶⁰ Kisléghi Nagy 2010, 128-129; Kisléghi Nagy 2015, 149-150.

⁶¹ Kisléghi Nagy 2010, 99.

⁶² Gáll și Zäuner 2024, 476-478.

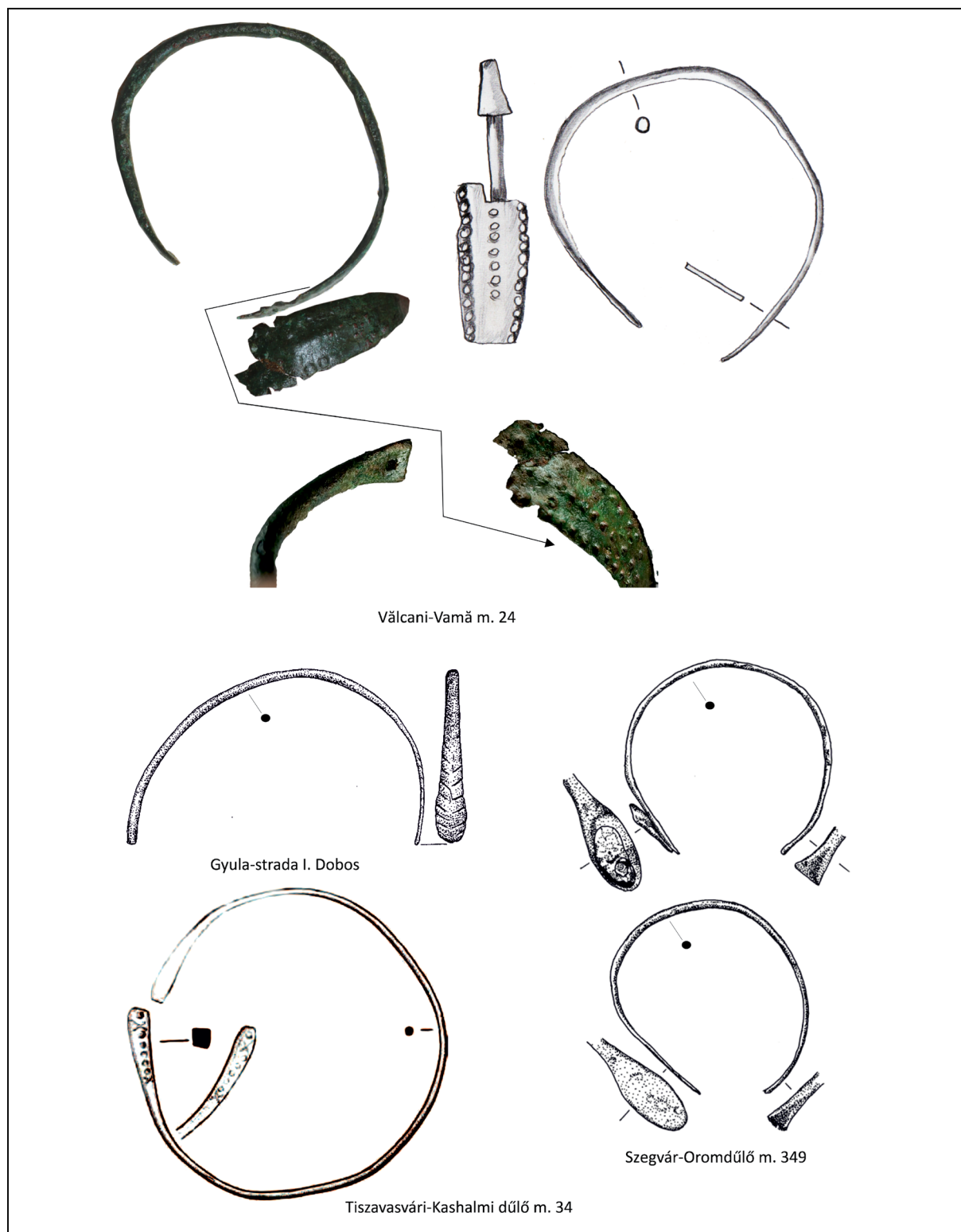

Figura 10. Brățara din mormântul 24 și analogiile sale

al VII-lea⁶³. La circa 12 km nord-vest de Vălceni, la Banatsko Arandelovo-Podlukany, Imre-pusztá⁶⁴, au fost înregistrate 3 morminte cu orientare NE-SV, având ca inventar cercel de tip Szentendre, databil în prima jumătate a secolului VII. Din păcate, nu avem cunoștințe privind extinderea sitului funerar.

⁶³ Craiovan 2021, 10-15.

⁶⁴ Reizner 1898, 191; Tömörkény 1904, 269-271; Garam 2001, 28-29; ADAM 2002, Vol. I: 43; Ivanišević și Bugarski 2008, fig. 8/3.

Spre deosebire de mormintele singulare sau grupurile de morminte din zona Dudeștii Vechi, în direcția sudică a fost cercetat – din păcate, și aceasta la sfârșitul secolului XIX – un sit funerar cu 75 de morminte la Mokrin-Vodoplav⁶⁵, prin aceasta evidențiindu-se faptul că sistemul de habitat și la câteva zeci de km înspre est de la Tisa era mult mai dens. Totodată, un alt mormânt, de la Mokrin-Humke Blizanice (înmormântare cu cal întreg!), subliniază existența unui alt sit funerar din această microzonă⁶⁶. Tot de microzonă putem lega și mormântul cu resturile calului de la Vizejdia-Movila VI, ritualul fiind asemănător celui de la Vălcani m. 126⁶⁷, fără să cunoaștem dacă mai erau mai multe morminte în jurul său.

Geografic, punctul cel mai apropiat de situl funerar de la Vălcani-Vamă este mormântul datat însă în epoca avară târzie de la Vrbica-Egyházaskér-Erdélyi M. tanyája⁶⁸, pe care l-am menționat pe hartă cu culoarea roșie (*nr. 11*).

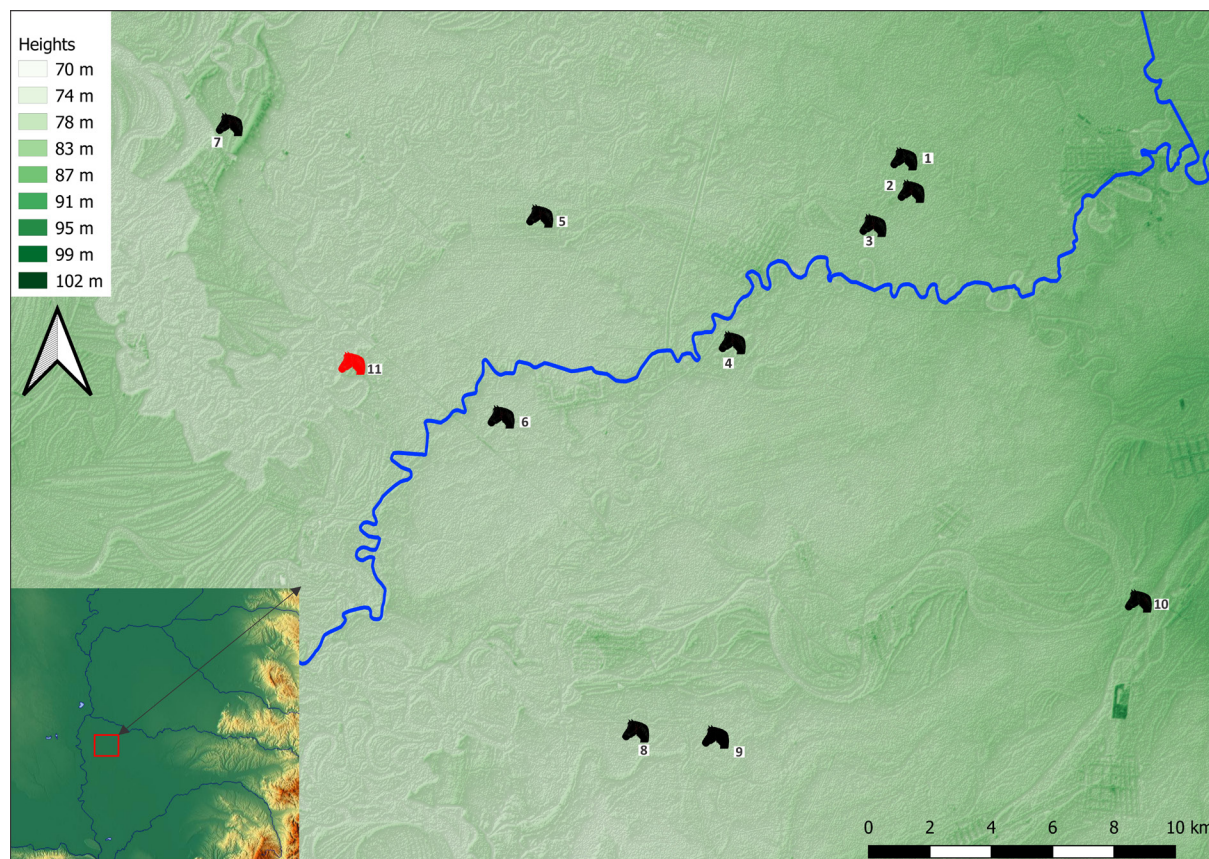

Figura 11. Siturile funerare din epoca avară timpurie în microzona Vălcaniului: 1. Dudeștii Vechi-Bucova Pusta-IV; 2. Dudeștii Vechi-Bucova Pusta-IX, Hunca Mare; 3. Dudeștii Vechi-Movila V; 4. Dudeștii Vechi-Movila II; 5. Dudeștii Vechi-Cociohatu Mic; 6. Vălcani-Vamă; 7. Banatsko Aranđelovo-Podlukany, Imre-puszta; 8. Mokrin-Vodoplav, Dobrosavljeva ciglana; 9. Mokrin-Humke Blizanice; 10. Vizejdia-Movila VI; 11. Vrbica-Egyházaskér-Erdélyi M. tanyája

În concluzie: se poate observa că aproape în cazul fiecărui sit cunoaștem morminte cu resturi de cal, respectiv un număr important de resturi de alte animale depuse ca ofrandă, în special vite și oi. O caracteristică specială, aproape generală, o constituie depunerile din părți de animale (în pielea lor probabil⁶⁹), precum și înmormântările cu resturile calului. Doar un singur caz cunoaștem din această microregiune, când calul probabil a fost înmormântat integral (Mokrin-Humke Blizanice). Orientările în special sunt în direcția E-V, NE-SV, dar cunoaștem cazuri de N-S sau SV-NE. Chiar dacă Mokrin-Vodoplav a fost datat imediat după 567/568, adică migrația avară, credem că situl se datează de la începutul secolului VII până spre anii circa 680.

⁶⁵ ADAM 2002, Vol. I: 244-245; Ranisavljev 2007. Vezi recenzia la: Bugarski 2009, 119-123.

⁶⁶ ADAM 2002, Vol. I: 244 (cu literatură aferentă).

⁶⁷ Kisléghi Nagy 2010, 20: „...A lókoponya alatt feküdt, hanyat, fejfel északnak-lábbal délnek, egy embercsontváz; a fej mellett egy durva, díszítetlen, hengerded idomú kis cserépedény, az őv tájkán pedig hosszukás csat — ha jól emlékszem — szintén vasból”. Mai vezi Kisléghi Nagy 2015, 25-26.

⁶⁸ Dimitrijević et al. 1962, 29-30, Abb. 1-5.

⁶⁹ În acest sens, vezi Básti și Gulyás 2024, 81-108.

7. În loc de concluzii: ce am putut afla cu metode arheologice și ce nu?

A. Cu metodele proprii ale arheologiei putem să răspundem la următoarele întrebări (deja clasice):

I. Pe baza tipo-cronologiei clasice, funcționarea sitului funerar o putem plasa în primele două treimi / prima jumătate a secolului VII.

II. Ritualurile înregistrate la Vălceni caracterizează secolul VII și mai ales regiunile de la est de Tisa. Anumite obiceiuri – groapa de mormânt cu nișă tip catacombă – sunt caracteristice în cazul doar al anumitor comunități din zona Tisa Mijlocie și Mureșul Inferior (vezi fig. 5).

III. Inventarul mormintelor denotă mai ales reprezentarea *feminității*. Lipsesc în totalitate armele, în schimb sunt prezente într-un procent important bijuteriile (cercei, mărgelă, brățară).

IV. În cinci morminte orientările diferă față de cele 29 cu orientare E-V, NE-SV. Însă, cu metodele proprii ale arheologiei doar putem observa acest fenomen, în schimb nu putem da un răspuns, doar emite ipoteze.

B. Ce nu putem afla cu metodele proprii ale arheologiei?

I. Fără analize de arheo-genetică nu putem avea cunoștințe privind relațiile biologice între indivizii din mormintele de la Vălceni, nici nu putem pune în relație aceste realități (biologice) cu eventualele relații sociale ce puteau să se închege între ei. Putem vorbi de o comunitate sau de comunități? Cei cinci indivizi cu orientare V-E fac parte din această comunitate sau sunt indivizi „externi”, din afara comunității? În m. 15 (de femeie) persoana are în inventar câteva mărgelă care tipologic diferă total de mărgelăle din celelalte morminte. *Pot să fie acestea semnele arheologice a exogamiei?*

II. În privința caracterului mobil sau sedentar al comunității, aici, la rândul lor, pot să ne dea răspuns eventual doar analizele de *strontium isotope*.

III. Doar prin analizele de dietă ne putem forma o imagine în ceea ce privește obiceiurile nutriționale ale comunității, respectiv asupra posibilelor diferențe din acest punct de vedere între membrii comunității.

BIBLIOGRAFIE

- ADAM 2002. Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Vol. 1–2. Szentpéteri, J. (hrsg.). *Varia Archaeologica Hungarica* 13. Budapest: Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae.
- Ajbabin, A. I. și Chajredinova, È. I. 2008. Das Gräberfeld beim Dorf Lučistoe. Monographien des RGZM, Band 83. Heidelberg 2024. <https://doi.org/10.11588/propylaeum.1460>.
- Balogh, Cs. 2016. Régészeti adatok a Duna–Tisza közti avarok történetéhez. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 6. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Régészeti Tanszék.
- Balogh, Cs. și Pásztor, Gy. 2015. Cs. Balogh – Gy. Pásztor, Az avar kori nagy gyöngyöcsüngős fülbevalók, in: Balogh, Cs. și Major, B. (szerk.) *Hadak útján XXIV-1. A népvándorlások fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája*, Esztergom, 2014. november 46: 581–648. Budapest – Esztergom: Archaeolingua. Doi: https://doi.org/10.55722/Arpad.Kiad.2015.3.1_23.
- Balogh, Cs., Gulyás, A. și Lőrinczy, G. 2023. 7. századi temetkezések Békés vármegyéből – Adatok a Tiszántúl avar kori lószerszámos temetkezéseiről. *Archaeologiai Értesítő* 148: 223–267. <https://doi.org/10.1556/0208.2023.00041>.
- Básti, Zs. și Gulyás, B. 2024. Burials with sheepskins in light of the changes between the Early and Late Avar periods. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (2024): 81–108. Doi: doi.org/10.54640/CAH.2024.81.
- Belinskij, A. B. și Härke, H. 2018. Ritual, society and population at Klin-Yar (North Caucasus): Excavations 1994–1996 in the Iron Age to early medieval cemetery. *Archäologie in Eurasien* 36. Berlin: Deutsches Archäologisches Institut Eurasien-Abteilung.
- Benedek, A. și Marcsik, A. 2017. Kora avar kori temetőrészlet Kövegyről. Új temetkezési szokások a Tisza–Körös–Maros mentén a kora avar korból, in: Gábor, Sz. T. și Czukor, P. (szerk.) *Út(on) a kultúrák földjén 2017 Szeged 2017 Az M43-as autópálya Szeged-országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok*: 369–442. Szeged: Móra Ferenc Múzeum.

- Berta, N. și Major, B. 2021. Derecske, Hosszú-lapos (61768), in: Kolozsi, B., Nagy, E. Gy. și Priskin, A. (szerk.), Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból: 72-75. Debrecen: Déri Múzeum Régészeti Tár.
- Bollók, Á. 2021. A Century of Gold. The Rise and Glory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin. Budapest: Archaeolingua.
- Brown, P. 1999. Az európai kereszténység kialakulása. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Bugarski, A. 2009. Ranisavljev, A.: Ranosrednjovekovna nekropola kod Mokrina (Srpsko arheološko društvo, Beograd, 2007 Srpsko arheološko društvo: Povremena izdanja 4. Beograd, 2007) [Ranisavljev, A.: Early Medieval Necropolis near Mokrin] (Serbian Archaeological Society, Occasional editions 4]. Београд / Belgrade 2007, 96 pp. Archaeologia Bulgarica XIII: 119-123.
- Craiovan, B. A. 2021. Insights Regarding an Early Medieval Grave Discovered at Dudeștii Vechi, Timiș County, Romania. Transilvania 2021/1: 10-15.
- Czeglédy, K. și Harmatta, J. 1946–1948. Ibn Fadlān über die Bestattung bei den Wolga-Bulgaren. Archaeologiai Értesítő 75: 352-363.
- Csallány, D. 1939. Kora-avarkori sírleletek. / Grabfunde der Frühawarenzeit. *Folia Archaeologica* 1–2: 121-180.
- Cseh, G. și Varga, S. 2017. Avar kori temetkezések Apátfalva-Nagyútdűlőn (M43 43. lh.), in: Gábor, Sz. T. și Czukor, P. (szerk.) Út(on) a kultúrák földjén 2017 Szeged 2017 Az M43-as autópálya Szeged-országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok: 443-477. Szeged: Móra Ferenc Múzeum.
- Dimitrijević, D., Kovačević, J. și Vinski, Z. 1962. Seoba Naroda. Arheoloski nalazi jugoslovenskog Podunavlja. Zemun: Narodni Muzej Zemun.
- Dzattiaty, P. 2014. Alanskie drevnosti Dargavs. Vladikavkaz: Ir.
- Fórizs, I. 2008. Üvegkészítés Magyarországon a kezdetektől a XVIII. századig. A Miskolci Egyetem Közleménye – A sorozat – Bányászat 74: 113-136.
- Fülöp, R. 2024a. Megjegyzések az avar és honfoglalás kori üveggyöngyök tipológiai elemzésének módszertani lehetőségeihez. Archaeologiai Értesítő 149/1: 373-386. DOI: 10.1556/0208.2024.00070.
- Fülöp, R. 2024b. Typological analysis of beads from selected Late Avar cemeteries. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2024: 109-134. Doi: doi.org/10.54640/CAH.2024.109.
- Garam, É. 1984. Spätawarenzeitliche Goldgegenstände im Ungarischen Nationalmuseum. *Folia Archaeologica* 35: 87-109.
- Garam, É. 1992. Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit, in: Hrsg.: Daim, F (hrsg.) *Awarenforschungen I*: 135-250. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien.
- Garam, É. 2001. Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Tudományos Akadémia. DOI: https://doi.org/10.62150/MAA.5.2001.
- Gáll, E. 2017. At the Periphery of the Avar Core Region. 6th–8th Century Burial Sites near Nădlac (The Pecica–Nădlac Motorway Rescue Excavations). *Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum* 13. Paris – Budapest: L'Harmattan.
- Gáll, E. și Zăuner, S. 2024. The Medieval Burials, in: Krauß, R. și Dan Ciobotaru (eds.), *STONE AGE WITHOUT STONES. The Early Neolithic site of Bucova Pusta IV in northwestern Banat (Romania)*: 469-488. Archaeology in Banat I. Tübingen: Tübingen University Press. DOI: 10.15496/publikation-97234.
- Gáll, E., Gindele, R., și Blaskó, M. 2021. Valkány kora középkori temetőinek előzetes vizsgálata. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2021: 69-88, DOI: doi.org/10.54640/CAH.2021.69.
- Gulyás, B. 2024. Néhány gondolat az avar kori fülkesírok értelmezéséhez. Archaeologiai Értesítő 149/1: 47-62. DOI: 10.1556/0208.2024.00075.
- Heinrich, A. 1988. Frühmittelalterliche Katakombengräber aus dem nördlichen Kaukasus (Čmi und Koban) im Naturhistorischen Museum in Wien. Wien: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades eingereicht an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien.
- Istvánovits, E. și Kulcsár, V. 2023. A 5th–6th-century catacomb grave from Kótaj-Verba farm (Hungary, Szabolcs-Szatmár-Bereg County), in: Nallbani, E. (ed.), *Hommage à Michel Kazanski*: 111-130. Travaux et Mémoires, Association des Amis du Centre d'histoire et civilisation Byzance Vol. 27. Paris: Association des Amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance.

- Ivanišević, V. și Bugarski, I. 2008. Western Banat during the Great Migration Period, in: B. Niezabitowska-Wiśniewska, B., Juściński, M., Łuczkiewicz, P., Sadowski, S. (eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period*: 39-61. Monumenta Studia Gothica V. Eds.: Cl. von Carnap-Bornheim, Cl. Von, Ilkjæra, J., Kokowskiego, A. (eds.). Lublin: Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
- Kisléghi Nagy, Gy. 2010. Régészeti Napló I. Szeged – Temesvár: Móra Ferenc Múzeum, Csongrád Megyei Önkormányzat Megyei Múzeuma.
- Kisléghi Nagy, Gy. 2015. Jurnal arheologic. Ediție îngrijită de D. Tănase. Timișoara: Artpress.
- Kiss, A. 1962. Az avar-kori lovastemetkezés szokásának vizsgálata. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1962: 153-162.
- Kiss, A. 1977. Avar cemeteries in county Baranya. Cemeteries of the Avar period (567–829) in Hungary 2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Korek, J. 1942. A szárazérdűlői avar lovassír. Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből 18: 156-159.
- Dr. Kókai, S.. 2010. A Bánság történeti földrajza (1718–1918). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete.
- Kovalenko, O. V. și Reyda, R. M. 2025. Alans'ke pokhovannia huns'koho chasu (kurhan 17 mohylnya poblyzu s. Storozhove). Arkheolohiia (2025/4): 91-113. DOI: <https://doi.org/10.15407/arheologiaua2025.04.091>.
- Krauß, R. și Ciobotaru, D. 2024. Introduction, in: Krauß, R. și Ciobotaru, D. (eds.) *STONE AGE WITHOUT STONE. The Early Neolithic site of Bucova Pusta IV in northwestern Banat (Romania)*: 1-10. Archaeology in Banat I. Tübingen: Tübingen University Press.
- Lăzărescu, V.A. și Turcu, V. 2013. Anotimpuri ale morții. Date despre o metodă arheologico-astronomică pentru studierea riturilor funerare antice. Analele Banatului S.N. 21: 129-144.
- Lőrinczy, G. 1994. Megjegyzések a kora avarkori temetkezési szokásokhoz (A fülkesíros temetkezés), in: Lőrinczy, G. (szerk.) *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. Születésnapjára*: 311-335. Szeged: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Lőrinczy, G. 1995. Fülkesírok a szegvár-oromdűlői kora avar kori temetőből - Néhány megjegyzés a fülkesíros temetkezések változatairól, kronológiájáról és területi elhelyezkedéséről. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 1: 399-416.
- Lőrinczy, G. 1998. Kelet-európai steppei népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 4: 343-372.
- Lőrinczy, G. 2016. A tiszántúli VI–VII. századi sírok és temetők sajátosságai. A kora avar kori népesség továbbélése a VII–IX. században a Körös–Tisza–Maros-közén. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 58: 155-176.
- Lőrinczy, G. 2020. A szegvár-oromdűlői 6–7. századi temető. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 14. Budapest – Szeged: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Régészettudományi Intézet Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport.
- Lőrinczy, G. 2022. A szegvár-oromdűlői temető és a Tiszántúl kora avar időszaka, in: Lőrinczy, G., Major, B. și Türk A. (szerk.) *A szegvár-oromdűlői temető és a Tiszántúl kora avar időszaka / The Szegvár-Oromdűlő Cemetery and the Avar Period in the Trans-Tisza Region*: 16-404. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 25. Budapest – Szeged – Szentes: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Régészettudományi Intézet Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport.
- Lőrinczy, G. și Rác, Zs. 2014. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei II. Tiszavasvári–Kashalom-dűlő kora avar kori temetkezései. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 56: 141-217.
- Madaras, L. 2004. Kora avar kori sírok Öcsődről. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 10: 339-363.
- Mărginean, F. și Gáll, E. 2025. Revised Information on the Early Avar Period Grave from Sânpetru German-Magazin. Ziridava. Studia Archaeologica 39: 67-76.
- Mesterházy, K. 1987. Korai avar részleges lovastemetkezések Ártándról és Biharkeresztesről. Folia Archaeologica 38: 219-242.
- Mezősi, G. 2011. Az Alföld természeti képének kialakulása, in: Rakonczai, J. (szerk.) *Környezeti változások és az Alföld*: 15-25. A Nagyalföldi Alapítvány Kötetei 7. Békéscsaba: Nagyalföld Alapítvány.

- Némethi, M. și Klima, L. 1987-1989. Kora avar kori lovastemetkezések. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 30-32: 173-238.
- Ormándy, J. 1995. Granulációs díszítés avarkori tárgyakon. Gúla- és lemezgömbcsüngős arany fülbevalók. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 1: 151-168.
- Pásztor, A. 2008. Ergebnisse der typochronologischen Untersuchung awarenzeitlicher Perlenfunde in Ungarn. Perlentracht in der Früh- und Mittelawarenzeit. *Anteus* 29-30: 307-324.
- Ranisavljev, A. 2007. Ranosrednjovekovna nekropola kod Mokrina. Srpsko arheološko društvo: Povremena izdanja 4. Beograd: Jelind.
- Reizner, J. 1898. Oroszlámosi magyar pogánykori sírlelet. *Archaeologiai Értesítő* 15: 190-192.
- Simonenko, A. V. 2011. Zametki o pogrebal'nom obriade pozdnikh sarmatov Severnogo Prichernomor'ia [Notes on the funeral rite of the late Sarmatians of the Northern Black Sea region], *Nizhnevolzhskiy arkhologicheskij vestnik* 12: 169-182.
- Somogyi, P. 1995. Bizánci érmek avar kori fülkesírokból. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 1: 459-470.
- Somogyi, P. 1997. Drei frühawarenzeitliche Bestattungen aus der Fundstelle Nr. 264 von Gyoma. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 3: 97-116.
- Tănase, D. și Gáll, E. 2012. Von Kisléghi Nagy Gyula bei Dudeștii Vechi entdeckte Gräber aus der Awarenzeit – der Hügel V, in: Vida, T. (szerk./ed), *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére – Archaeological Studies in Honour of Éva Garam*: 697-706. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet.
- Tomka, P. 1975. Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. A tájolás. *Arrabona* 17: 5-90.
- Tömörkény, I. 1904. Oroszlámosi leletekről és ásatás a Körös-éri iskolánál. *Archaeologiai Értesítő* 24: 263-271.
- Uspenskiy, P. S. și Albegova, Z. Kh. 2021. Drevnosti Tsentral'nogo Kavkaza VII–XIII vv. (po materialam Dargavskogo mogil'nika). Moskva: Institut arkheologii RAN.
- DOI: 10.25681/IARAS.2021.978-5-94375-356-5
- Vida, T. 1999: Die awarenzeitliche Keramik I. *Varia Archaeologica Hungarica* 8. Berlin – Budapest: Balassi Kiadó.
- Wallerstein, I. 1983. A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Budapest: Gondolat.

List of Illustrations

Figures

- Fig. 1/A-B. Macro- and microgeographical position of the Vălcani-Vamă site (A. B: today [google earth.com]).
- Fig. 2/A-C. The position of the archaeological site in the microregion. A: on the map First Military Survey, 1782–1785 (mapire.com); B: on the map Second Military Survey, 1819–1869 (mapire.com); C: on the map Third Military Survey, 1769–1787 (mapire.com).
- Fig. 3. The Avar Age burial site at Vălcani and some mapped elements related to the burial customs.
- Fig. 4. Graves with catacombe niche type.
- Fig. 5. Macrogeographical distribution of sites with graves with catacombe niche type.
- Fig. 6. Distribution of grave orientation in the 360° system and trends of orientations.
- Fig. 7/A-B. Quantitative distribution of grave orientation.
- Fig. 8. Types of beads in graves 14.B, 15, 24, 52, 112, 121, and 139.
- Fig. 9. Earrings from the graves at Vălcani-Vamă.
- Fig. 10. The bracelet from grave no. 24 and its analogies.
- Fig. 11. Early Avar period burial sites in the microregion of Vălcani.

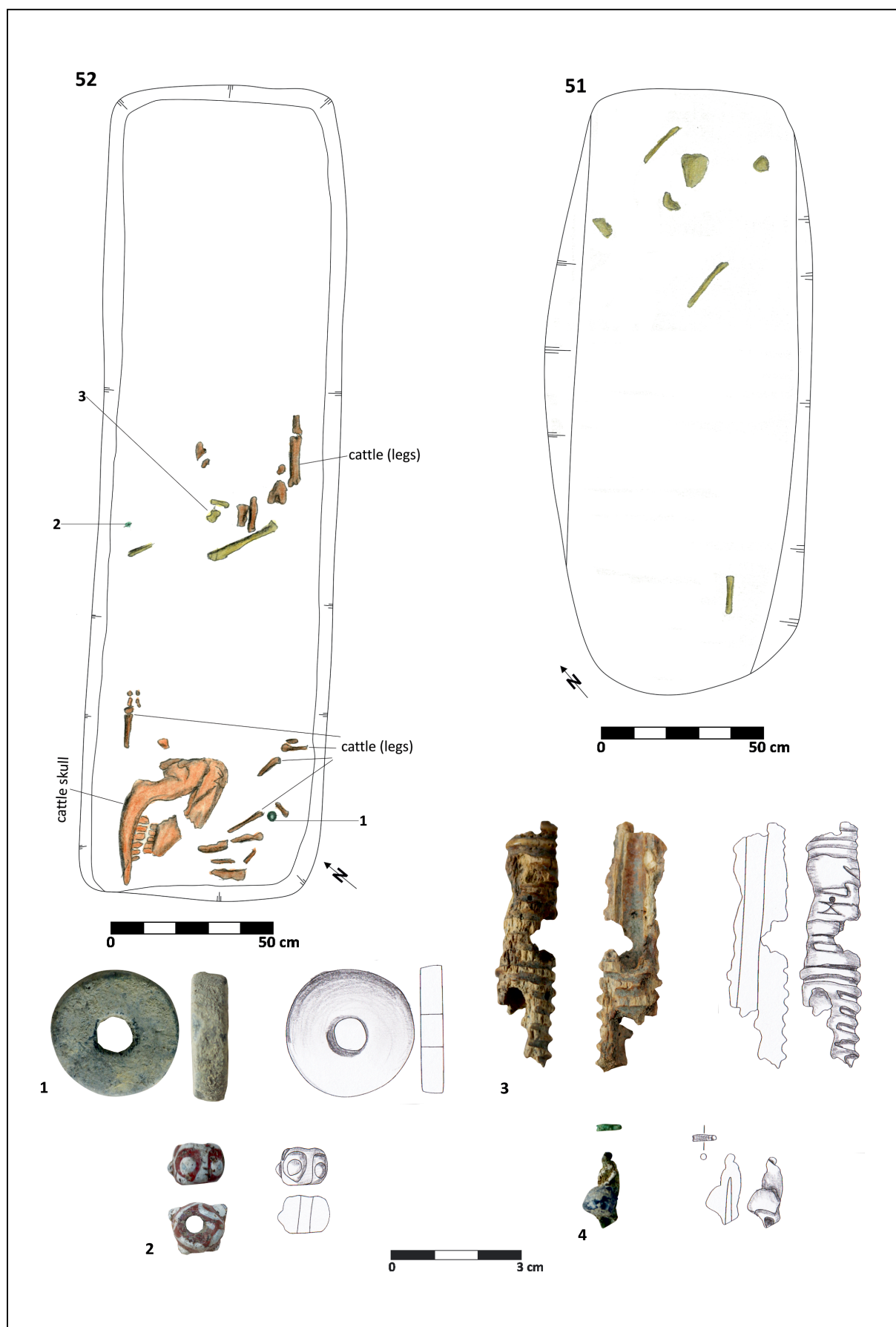
Plates

- Plate 1. Graves 51 and 52.
- Plate 2. Graves 14, 139, and 166.

ERWIN GÁLL
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
erwin.gall@iabvp.ro

RÓBERT GINDELE
Muzeul Județean Satu-Mare, Satu-Mare
robigindele@yahoo.com

LEVENTE DACZÓ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române (SCOSAAR), Cluj-Napoca
Muzel Național Maghiar, Budapesta, Ungaria
leventedaczo@gmail.com

Planșa 1. Mormintele 51 și 52.

309

